

О. Ю. Чайковська,

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ТЕКСТУ

У статті розглядається лінгвістичний аналіз тексту, його мета та поняття тексту. Основним поняттям нової лінгвістичної дисципліни є поняття тексту. Найістотнішими текстовими ознаками є: цілісність, зв'язність, структурна організованість, завершеність. У сучасному мовознавстві виділилися два підходи у лінгвістичних дослідженнях текстів: функціональна типологія (соціальні функції й мета використання текстів) і структурна типологія (внутрішня організація текстів).

Ключові слова: лінгвістичний аналіз, текст, мовні засоби, мовлення, текстові ознаки, цілісність, зв'язність, завершеність, структурна організованість, елементи і компоненти тексту.

В статье рассматривается лингвистический анализ текста, его цель и понятие текста. Основным понятием новой лингвистической дисциплины является понятие текста. Существенными текстовыми признаками являются: целостность, связность, структурная организованность, завершенность. В современном языкознании выделились два подхода в лингвистических исследованиях текстов: функциональная типология (социальные функции и цель использования текстов) и структурная типология (внутренняя организация текстов).

Ключевые слова: лингвистический анализ, текст, языковые средства, речь, текстовые признаки, целостность, связность, завершенность, структурная организованность, элементы и компоненты текста.

The article deals with the linguistic analysis of the text, its purpose and the concept of text. The basic concept of the new linguistic discipline is the concept of text. Significant textual features are: integrity, coherence, structural organization, and completeness. In modern linguistics are two approaches to linguistic studies of texts functional typology (social function and purpose of texts) and structural typology (internal organization of texts).

Keywords: linguistic analysis of text, language tools, speech, text attributes, integrity, coherence, completeness, structural organization, elements and components of the text.

Текст (від лат. *textus* – тканина, з'єднання) – загалом зв'язана і повністю послідовна сукупність знаків.

Текст втілює в собі надбання думки, силу духу, свідомість мовця. Він є унікальною і складною словесною цілісністю, у якій зосереджені процес і результати пізнання дійсності.

За словником, лінгвістичний аналіз тексту – це сукупність методичних прийомів або методів, що методично використовуються під час вивчення всіх аспектів мови: фонетики, граматики, лексики, словотворення, орфографії, стилістики – з метою виявлення структури типу мовних одиниць, їх форм і способів утворення, доцільність їх використання в тексті тощо. Всі види мовного аналізу належать до складу активних методичних прийомів, вони пов'язують теорію з практикою, забезпечують постійне повторення вивченого. Лінгвістичний аналіз є складовою частиною багатьох вправ: переписувань, диктантів, переказів і творів із завданнями аналітичного характеру та ін.

Мета лінгвістичного аналізу тексту – виявлення системи мовних засобів, за допомогою яких передається ідейно-тематичний та естетичний зміст тексту та з'ясування залежності вибору мовних засобів від прогнозованого автором ефекту мовленнєвого впливу [3, с. 7].

Аналізуючи текст, необхідно врахувати такі лінгвістичні поняття, як усні й писемні тексти, художні й нехудожні, прозові й віршові, монологічні й діалогічні, розповідь, опис, роздум, абзац, макротекст і мікротекст, контекст та інші. Усний текст – продукт живого мовлення, письмовий – продукт письма чи друкування. Кожний з них має відповідно властивості усного чи писемного мовлення. Усний текст сприймається на слух, писемний – візуально (зором) [6, с. 26].

Мовлення як вид людської діяльності завжди зорієнтоване на виконання якогось комунікативного завдання. Висловлюючи свої думки і почуття, людина має конкретну мету – щось повідомити, про щось дізнатися, спонукати когось до виконання певних дій, у чомусь переконати і т. д. Це стосується не тільки ситуативного усного мовлення, а й монологічного писемного з тією різницею, що в останньому випадку сприйняття висловленого змісту може відбуватися не одразу, оскільки безпосереднього контакту з адресатом немає [2, с. 18].

Основним поняттям нової лінгвістичної дисципліни є поняття тексту. У науковій літературі спостерігається різне трактування його суті. Наведемо декілька з них.

«Текст – це витвір мовленнєвого процесу, що відзначається завершеністю, об'єктивований у вигляді письмового документа, літературно опрацьований відповідно до типу документа, витвір, який складається із заголовка і ряду особливих одиниць (надфразових едностей), об'єднаних різними типами лексичного, граматичного, логічного, стилістичного зв'язку, і має певну цілеспрямованість і прагматичну визначеність» [2, с. 10].

«Текст – певна, з функціонально-смыслового погляду упорядкована, група речень або їх аналогів, які являють собою, завдяки семантичним і функціональним взаємовідношенням елементів, завершену смыслову єдність» [7, с. 27].

Найістотнішими текстовими ознаками є:

- цілісність;
- зв'язність;
- структурна організованість;
- завершеність [4, с. 14].

Текст – середній елемент схеми комунікації, яку можна уявити у вигляді триелементної структури: автор (адресант) → текст → читач (адресат). Як серединний (проміжний) елемент комунікативного акту текст виявляє свою специфіку у кодуванні і декодуванні. Щодо мовця (адресанта) текст є кодованою величиною, оскільки мовець кодує певну інформацію. Для сприйняття вміщеної у тексті інформації читач повинен її декодувати [4, с. 15].

Текст породжується мовцем, тим, хто пише, відповідно до його задуму, з потребою найкращого передавання змісту. Текст редагується на етапі внутрішньої, мислинневої підготовки, а в письмовому варіанті – також в процесі саморедагування, відповідно до стилістичних норм мови, комунікативної доцільності в кожній окремій ситуації.

У сучасному мовознавстві виділилися два підходи у лінгвістичних дослідженнях текстів:

- функціональна типологія (соціальні функції й мета використання текстів) і
- структурна типологія (внутрішня організація текстів).

Перший напрям значно відтворює традиційну для риторики класифікацію, що зближує типи мовлення (тексту) з жанрами: це розповідь, опис, роздум. Інший, структурний, підхід («лінгвістика тексту») пов'язаний з виявленням, вивченням і моделюванням внутрішньотекстових зв'язків, причому вводиться поняття «компонента тексту» (абзацу, надфразної єдності, складного синтаксичного цілого тощо) [5, с. 102].

Для аналізу тексту важливим є ще й такі поняття, як засоби зв'язку у тексті (лексичні повтори, синоніми, займенники, службові слова), актуальне членування на тему і рему («дане» і «нове») в кожному реченні і в тексті загалом, способи розміщення речень (послідовний, або ланцюговий, і паралельний) [1, с. 84].

Більш детально І.Гальперин визначає такі основні риси тексту:

1. Найважливіші риси тексту: наявність певної кількості речень, наявність теми і основної думки висловлювання, змістовий і граматичний зв'язок між реченнями, послідовність викладу, логічна повнота і завершеність викладу.

2. Елементи і компоненти тексту:

а) компоненти: речення, групи речень, об'єднані логічним і синтаксичним зв'язком, виділяються в окремі абзаци.

б) елементи: дане (тема, предмет висловлювання), нове (основний зміст висловлювання).

3. Види зв'язку елементів і компонентів у тексті: контактний (пов'язувані компоненти чи елементи знаходяться поряд), дискантний (пов'язувані компоненти чи елементи знаходяться на відстані), ланцюговий, або послідовний (певний елемент попереднього речення стає вихідним пунктом у наступному реченні), паралельний (речення граматично рівноправні), ретроспективний (опора на вже сказане), перспективний (вказується, про що йтиме мова далі).

4. Засоби зв'язку: близькі за змістом слова (займенники, прислівники, числівники та інші засоби): лексичні і контекстуальні, повторення слів, слова, що вказують на послідовність розгортання змісту:

- а) слова з часовим значенням (тоді, одного разу, було це..., через кілька днів, пізніше, в той час, згодом та ін.);
- б) слова з просторовим значенням (внизу, вгорі, з одного боку, посередині, праворуч та ін.);
- в) вставні слова (по-перше, по-друге, таким чином, як відомо, навпаки та ін.);
- г) зв'язок між даним і новим [4, с. 12].

Текст – це витвір мовленнєвого процесу, що відзначається завершеністю, об'єктивований у вигляді письмового документа, літературно оброблений у відповідності з типом цього документа, витвір, який складається з заголовка і ряду особливих одиниць (надфразових єдностей), об'єднаних різними типами лексичного, граматичного, логічного, стилістичного зв'язку, і має певну цілеспрямованість і прагматичну установку.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 342 с.
2. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 140 с.
3. Григор'єва О. С. Лінгвістичний аналіз тексту як засіб вдосконалення комунікативних вмінь і навичок: кваліфікаційна робота вчителя української мови та літератури О. С. Григор'євої / Ольга Сергіївна Григор'єва. – Кривий Ріг, 2012. – 36 с.
4. Загнітко А. П. Актуальні проблеми текстової лінгвістики / Анатолій Панасович Загнітко // Лінгвістичні студії. Збірник наук. праць. – Донецьк : Дон ДУ, 1999. – Вип. 5. – 178 с.
5. Купіна Н. Лінгвістичний аналіз художнього тексту / Н. Купіна. – К. : Ленвіт, 1980. – 245 с.
6. Мельничайко В. Я. Лінгвістичний аналіз художнього тексту: завдання і методи / В. Я. Мельничайко // Теорія і практика літературного аналізу художнього тексту. – Тернопіль : Лілея, 1997. – № 2. – 150 с.
7. Одинцов В. В. Стилистика текста / В. В. Одинцов. – М. : Наука, 1980. – 240 с.